



connexions

De l'experiència de la precarietat al precariat

vista prèvia >

El terme «precari» defineix allò que no ofereix garanties de durada. Per tant, podem entendre el «precariat» com el col·lectiu de persones que viuen en la inestabilitat permanent, que han quedat al marge de l'estat del benestar i que no tenen expectatives de present ni de futur. Saber qui són i entendre-les és clau per revertir la situació d'un grup social que té com a nexa d'unió la convivència amb la inseguretat.



Sara Moreno

Professora del departament de Sociologia de la UAB

sara.moreno@uab.cat

El concepte precariat sorgeix als anys vuitanta del segle XX a l'Estat francès i Itàlia però és el context de l'actual crisi que el fa reaparèixer amb èxit de la mà de l'economista Guy Standing (1948).¹ L'augment progressiu de la temporalitat, els baixos salaris o la subocupació expliquen la popularització d'aquest concepte. No es tracta d'una realitat laboral nova sinó de la seva extensió i intensificació entre col·lectius que fins al moment compartien bones expectatives laborals i, per tant, capacitat de mobilitat social. Com explica el sociòleg Robert Castel (1933-2013),² el context de crisi ha facilitat el creixement del precariat que, cada vegada més, integra perfils diversos. Aquesta pluralitat de circumstàncies que inclou el concepte hi introdueix ambigüitat, sobretot, per interpretar les conseqüències socials que amaga.³ L'experiència del precariat no respon a una única situació social i, per tant, les seves conseqüències també difereixen en funció de les

condicions materials de partida. El precariat no s'emmarca només en l'àmbit laboral sinó en el conjunt de condicions materials i simbòliques necessàries pel desenvolupament de la vida. La relació inestable i discontinua amb el treball remunerat és un aspecte comú de tot el precariat, però tot el precariat no viu de la mateixa manera aquesta situació ni hi respon amb els mateixos recursos. És a dir, l'experiència de la precarietat que dóna lloc al precariat no es pot identificar unívocament. Les dificultats per conceptualitzar aquesta realitat plural també inclouen la necessitat de considerar la doble dimensió, objectiva i subjectiva, per definir les situacions que provoca. Per aquesta raó, qualsevol anàlisi del precariat ha d'evitar homogeneitzar una realitat plural i ambigua que, de moment, no ha construït una identitat col·lectiva. L'objectiu d'aquest escrit és oferir una aproximació a la realitat del precariat tot prenent com a base empírica el context més immediat. En primer lloc, s'esbossa breument el debat teòric entorn del concepte. En segon lloc, es presenten algunes dades relatives als territoris més propers amb una mirada específica al cas català tot fixant l'atenció

en el col·lectiu de joves. Finalment, s'aborden les problemàtiques percebudes pels joves sobrequalificats que experimenten la precarietat i es planteja fins a quin punt es poden considerar com a precariat il·lustrat.

Precariat versus proletariat

Més enllà del potencial analític del concepte, l'aproximació teòrica planteja diversos debats que pivo-ten entorn de la contraposició del precariat al proletariat. Una de les qüestions a discutir planteja si el precariat representa una nova classe social o bé una nova lluita de classe. Es tracta d'un debat que enfronta les posicions d'aquells que defensen el precariat com una realitat diferent al proletariat i aquells que consideren que ambdós conceptes es refereixen a una mateixa realitat.

D'una banda, Standing⁴ argumenta que el precariat és un concepte relacional amb tres característiques de classe que el fan diferent al proletariat si s'atén a les relacions de producció, les relacions de distribució i les relacions específiques

1 STANDING, *El precariado: una nueva clase social*.

2 CASTEL, «La metamorfosis de la sociología crítica. Entrevista con Robert Castel de Isidro López».

3 ARENAS, «El precariat davant la crisi: reptes i oportunitats».

4 STANDING, *El precariado: una nueva clase social*.

L'augment progressiu de la temporalitat, els salaris baixos o la subocupació explica la popularització del concepte «precariat»

amb l'estat. En primer lloc, Standing compara la inestabilitat laboral del precariat amb l'estabilitat laboral del proletariat tradicional tot contraposant dues formes d'explotació: en la cerca de treball i en el mateix lloc de treball. Sense abandonar el lèxic marxista, el mateix autor subratlla la diferència d'un proletariat que feia el treball segons les seves capacitats i un precariat que treballa per sota de la seva formació. En segon lloc, pel que fa les relacions de distribució, Standing assenyala el fet que tots els ingressos del precariat provenen del salari monetari, la qual cosa redueix la seva capacitat adquisitiva. Finalment, descriu com el precariat pateix una pèrdua de drets socials en comparació al proletariat.

D'altra banda, les veus crítiques argumenten que l'anàlisi de Standing parteix d'una visió reduïda de classe treballadora que es limita a una elit amb formació especialitzada que va assolir conquestes socials de forma molt específica en el temps i l'espai. En aquest sentit, expliquen que el que Standing reconeix com un retrocés en el «contracte social» entre treball i capital, ja es donava amb anterioritat. El sociòleg holandès

Jan Breman (1936)⁵ recorda com, en el context capitalista d'expansió neoliberal, la inseguretat laboral no ha deixat de créixer amb el progressiu augment de les privatitzacions i el procés de desindustrialització. Ambdós fenòmens suposen un atac constant a la capacitat organitzativa del treball. En la mateixa línia discursiva, el sociòleg polonès Jaroslaw Urbanski (1964)⁶ argumenta que allò que canvia no són les classes socials sinó les estratègies del capital per dominar el treball i adaptar-lo a les seves necessitats i cicles productius tot provocant, a través de la seva precarització, la recomposició de la classe treballadora que alguns confonen amb la seva desaparició.

Com a resposta a aquestes crítiques, Standing⁷ recorda que el seu interès rau a trobar el tipus de diferenciació que té sentit analític per investigar el que passa. Per ell, la conceptualització del proletariat ha quedat obsoleta per explicar el que passa avui si es volen comprendre les diferents

5 BREMAN, «A bogus concept».

6 URBANSKI, *Prekariat i nowa walka klas*.

7 STANDING, «¿Por qué el precariado no es un concepto espurio».

circumstàncies laborals a les quals s'enfronten les persones i la consciència que en sorgeix. En aquest sentit, explica que els treballadors precaris amb carreres universitàries no se senten còmodes definint-se com a classe obrera però, al mateix temps, no tenen propietats ni ingressos suficients per identificar-se amb la classe mitjana. Conscient de l'amplitud del concepte precariat, explica que es tracta d'una classe en procés de formació que inclou tres grups. En primer lloc, els atàvics que queden fora de les comunitats proletàries tot i que els seus pares eren treballadors manuals tradicionals; en segon lloc, els immigrants i minories ètniques com a ciutadans de segona classe i, en tercer lloc, les persones amb altes qualificacions que consideren que se'ls nega el futur quan s'obstaculitza la promesa del progrés individual a través de l'educació. El mateix Standing reconeix que aquest darrer grup és el que té més potencial de progrés per construir una nova consciència de classe en la mesura que experimenten frustració d'estatus o privació relativa. És el que algunes veus reconeixen com el precariat il·lustrat: persones amb altes qualificacions que expe-

El precariat no respon a una realitat laboral nova sinó a la seva extensió entre col·lectius que fins el moment compartien bones expectatives laborals i capacitat de mobilitat social

rimenten inconsistència d'estatus i que comparteixen situacions vitals i laborals no conformes amb la seva classe social d'origen. Malgrat tot, Standing defensa que com més gent prengui consciència que la seva situació no és fruit del fracàs personal sinó de factors estructurals i polítics concrets, més força tindran per oposar-se als poders socials i econòmics actuals tot promovent un canvi profund en les estructures vigents.

Tot identificant la precarietat i el precariat

Sense voluntat de resoldre el debat teòric entorn del concepte precariat, aquest apartat es fixa en el seu potencial analític com a categoria social. En aquest sentit, es parteix del consens existent entorn dels trets que caracteritzen l'experiència de la precarietat en termes de precariat: la diversitat de situacions, la importància dels aspectes subjectius i el fenomen de la sobrequalificació. Com s'ha explicat en l'apartat anterior, el precariat inclou una realitat diversa marcada per les diferents experiències d'un mateix fenomen, el de la precarietat. Aquesta diversitat, que alhora es tradueix en ambigüitat,

Taula 1

Assalariats per tipus contracte i segons sexe. Segon trimestre de 2015 (%)

Homes	Contracte indefinit	Contracte temporal	Dones	Contracte indefinit	Contracte temporal
Illes Balears	69,7	30,3	Illes Balears	76,1	23,9
Catalunya	80,0	20,0	Catalunya	81,1	18,9
País Valencià	72,6	27,4	País Valencià	71,7	28,3

Font: EPA

requereix d'una doble aproximació, objectiva i subjectiva, per tal de captar analíticament la situació laboral en termes de precarietat i el sentit que es dona a la situació mateixa en termes de precariat. Respecte aquesta qüestió, el mateix Standing⁸ matisa que de totes les experiències de precariat, només el col·lectiu de persones més formades té possibilitats de construir una nova consciència de classe. Es tracta de les persones més formades, amb un nivell educatiu alt, que es veuen obligades a acceptar feines amb un estatus i salari inferior al que consideren d'acord amb la seva situació. El que es coneix com la sobrequalificació afecta, majoritàriament, el col·lectiu

⁸ STANDING, *El precariado: una nueva clase social*.

de persones joves, tot i que també es pot donar entre col·lectius d'immigrants i altres persones adultes que han perdut la feina.

La precarietat: temporalitat, subocupació i salaris baixos

Des d'aquesta perspectiva, es planteja una primera aproximació a la dimensió objectiva del precariat a través de les següents variables i indicadors: temporalitat —tipus de contracte—; subocupació entesa com les persones que treballen menys hores del que voldrien —tipus de jornada—; i ingressos laborals —salari. Les dades es presenten desagregades per sexe atès el pes que aquesta variable té en les condicions laborals de la població activa

El precariat no s'emmarca només en l'àmbit laboral sinó en el conjunt de condicions materials i simbòliques necessàries pel desenvolupament de la vida

Taula 2

Assalariats per tipus de jornada segons sexe. Segon trimestre de 2015 (%)

Homes	Jornada completa	Jornada parcial	Dones	Jornada completa	Jornada parcial
Illes Balears	93,8	6,2	Illes Balears	77,6	22,4
Catalunya	93,4	6,6	Catalunya	79,0	21,0
País Valencià	89,2	10,8	País Valencià	70,5	29,5

Font: EPA

tot comparant el cas de les Illes Balears, Catalunya i el País Valencià. Es tracta de tres territoris que comparteixen característiques del mercat laboral pròpies dels països del sud d'Europa, si bé les diferències dels seus models productius ajuden a explicar les diferències en els mercats laborals interns.⁹

En termes de temporalitat, les dades de la taula 1 posen de manifest variacions importants en relació

⁹ Cal subratllar que les dades que es presenten són una fotografia fixa del segon trimestre del 2015, per tant, d'un mercat laboral que acumula set anys de crisi econòmica. És important tenir en compte aquest fet en la mesura que la destrucció d'ocupació que arrossega el context de crisi s'inicia el 2008 amb els llocs de treball més precaris —temporalitat, subocupació i salaris baixos. Contràriament, tenen més capacitat de resistència les persones amb millors condicions laborals, fet que explica cert efecte estadístic dels percentatges actuals.

al territori donat el pes diferencial dels sectors econòmics. Catalunya acumula els menors percentatges de temporalitat sent la situació de les dones una mica millor que la dels homes. En el cas de les Illes Balears, la importància del sector serveis i, més concretament la hostaleria amb ocupació estacional, explica perquè els homes tenen el percentatge més elevat de temporalitat. En canvi, les dones del País Valencià registren el percentatge més elevat de contractes temporals que, en part, podria respondre al major pes del sector agrícola on també hi predomina l'ocupació estacional.

Les dades sobre tipus de jornada ofereixen una aproximació sobre la subocupació ja que podem considerar que bona part dels treballadors

a temps parcial ho fan de manera involuntària perquè no troben una ocupació a temps complet. A la taula 2, s'observa com, en tots els territoris, el percentatge de temps parcial és superior en el cas de les dones. Així, s'evidencia el rostre de gènere del temps parcial. Sovint es planteja com una solució per la conciliació de la vida laboral i familiar, però les veus crítiques recorden la trampa d'una solució que reproduïx la divisió sexual del treball en no revisar les responsabilitats de la cura. En qualsevol cas, és possible pensar que darrere la subocupació femenina mesurada a través del tipus de jornada, s'hi amaguen estratègies relacionades amb la naturalització del treball de cura i amb la precarietat dels sectors laborals més feminitzats. Altrament, les dades de la taula 2 també posen de relleu el pes dels models productius sobre les condicions laborals de les persones ocupades, fet que contribuiria a explicar les xifres relatives al País Valencià amb els percentatges més elevats de parcialitat en ambdós sexes.

Finalment, en termes de salaris baixos, la taula 3 mostra la relació entre la retribució i els contractes temporals més enllà de les diferències per

Qualsevol anàlisi del precariat ha d'evitar homogeneïtzar una realitat plural i ambigua que, de moment, no ha construït una identitat col·lectiva

sexe i territori. En canvi, aquestes dues variables sí que incideixen en els salaris associats als contractes indefinits. La vinculació dels ingressos inferiors amb els contractes de duració determinada subratlla la temporalitat com un dels elements clau de la precarietat. Un fenomen que, d'altres estudis, relacionen directament amb la variable edat.

Precarietat i joves: més a prop del precariat?

Efectivament, l'edat és un factor clau a l'hora d'analitzar l'experiència de la precarietat en l'actual context de crisi. Per aquesta raó, resulta interessant aprofundir en aquest col·lectiu a partir d'una anàlisi de comparativa temporal dins d'un territori concret. Com ha evolucionat la temporalitat, la subocupació, la sobrequalificació i els salaris entre els joves catalans durant el període acumulat de crisi econòmica (2008-2013)?

Les dades de les taules 4 i 5 posen de manifest que la temporalitat i la subocupació són característiques de l'ocupació de la població jove en registrar uns percentatges molt més alts en comparació a la població

Taula 3

Guany per hora de treball segons sexe i tipus de contracte. Segon trimestre de 2015 (euros)

		Homes	Dones
Illes Balears	Duració indefinida	13,44	15,65
	Duració determinada	11,02	10,61
Catalunya	Duració indefinida	14,41	17,97
	Duració determinada	10,84	11,64
País Valencià	Duració indefinida	12,53	15,29
	Duració determinada	10,90	10,72

Font: EPA

adults. D'ençà de l'inici de la crisi, ambdós fenòmens s'han mantingut més o menys estables entre els majors de 29 anys, mentre que han augmentat significativament entre el grup d'edat de 16 a 29 anys, fet que apunta a la vulnerabilitat laboral d'aquest col·lectiu. Una vulnerabilitat que, a diferència d'altres períodes, no desapareix a mesura que augmenta el nivell d'estudis.

Un altre fet característic de la precarietat juvenil és la sobrequalificació, situació que viuen les persones que ocupen un lloc de treball per sota del seu nivell formatiu. El factor generacional que marca el canvi de tendència en l'accés als estudis

universitaris explica perquè els joves són les principals víctimes d'aquest fenomen. De la mateixa manera, les dones pateixen més que els homes la sobrequalificació per raó del major percentatge de dones joves amb estudis universitaris —fet que també es fa ressò de la persistent segregació de gènere que travessa el mercat laboral. En qualsevol cas, les dades de la taula 6 mostren com, durant els anys més intensos de la crisi (2010-2011), la sobrequalificació afectava pràcticament la meitat de la població jove ocupada. A partir del 2012, s'observa un canvi de tendència que caldrà veure com evoluciona en els propers anys tot i que, de moment, la realitat és que el 36% de joves entre

Una de les qüestions a discutir és si el precariat representa una nova classe social o bé una nova lluita de classe

Taula 4

Taxa de temporalitat segons edat. Catalunya. 2008-2013 (%)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Població de 16 a 29 anys	40,1	34,7	35,2	40,8	40,1	43,3
Majors de 29 anys	15,3	13,7	13,9	15,4	14,0	13,9

Font: Observatori Català de la Joventut

Taula 5

Assalariats a temps parcial segons edat. Catalunya. 2008-2013 (%)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Població de 16 a 29 anys	17,7	17,0	19,2	21,7	23,4	28,7
Majors de 29 anys	9,9	10,4	10,7	11,6	12,1	13,0

Font: Observatori Català de la Joventut

25 i 35 anys ocupa un lloc de treball inferior al seu nivell formatiu.

La darrera dimensió de la precarietat laboral dels joves durant el període de crisi fa referència als ingressos salarials. A mesura que augmenta la temporalitat i la subocupació és lògic pensar que disminueixen els salaris tal com posen de manifest les dades de la taula 7. La disminució dels ingressos mensuals durant tot el pe-

ríode de crisi només es dona entre la població ocupada més jove, sent més accentuada en el cas de les dones.

L'aproximació a la dimensió objectiva de la precarietat defineix, en bona part, la situació laboral dels joves en els quals es concentren els majors percentatges de temporalitat, subocupació, sobrequalificació i salaris baixos. El pes de la variable edat actua amb més força que altres

variables explicatives tot i que no anul·la la influència del gènere, com s'ha vist en aquest apartat, o de l'origen, com mostren altres estudis. En definitiva, doncs, el binomi precariat i joves apareix com un element clau per aprofundir en l'experiència del precariat des de la perspectiva de gènere. Una conclusió que coincideix amb la descripció que Standing¹⁰ fa en relació als grups que integren el precariat. Concretament, amb el grup de persones més formades que, segons l'autor, són les que tenen més possibilitats de construir una nova consciència de classe.

Els discursos dels sobrequalificats

L'aproximació objectiva a la precarietat s'ha de complementar amb una aproximació subjectiva si el que es vol és avançar en la identificació del precariat. Per aquesta raó, és interessant analitzar el discurs que fan de la seva situació precària els joves amb formació universitària.¹¹ Ales-

10 STANDING, *El precariado: una nueva clase social*.

11 Les recerques que es ressenyen a continuació no inclouen la perspectiva de gènere, una mirada analítica necessària per captar la complexitat del fenomen.

Un fet característic de la precarietat juvenil és la sobrequalificació, situació que viuen les persones que ocupen un lloc de treball per sota del seu nivell formatiu

sandro Gentile (1977)¹² analitza l'impacte de la crisi en les possibilitats d'emancipació dels joves universitaris la trajectòria laboral dels quals està marcada per la precarietat. A partir del seu relat, l'autor identifica tres posicions distintes segons s'interpreti la crisi com una trampa, un obstacle o un desafiament. La crisi com a trampa recull el discurs d'aquells joves que viuen la precarietat laboral com la causa de la seva precarietat vital. Acumulen malestar per haver seguit un projecte formatiu que no els permet encaixar els estudis realitzats amb les oportunitats efectives d'inserció laboral. La desil·lusió i la decepció apareixen entre aquests joves quan comproven que les seves situació laboral no els satisfà en termes expressius alhora que no responen a la seves expectatives de promoció social i benestar en termes instrumentals. La crisi com a obstacle recull el discurs d'aquells joves que persegueixen una sortida professional segons els seus estudis confiant en el mèrit dels seus títols i el suport de la família. Finalment, la crisi com a desafiament recull el

12 GENTILE, «Jóvenes titulados superiores en la encrucijada de la crisis».

Taula 6

Sobrequalificació segons edat i sexe. 2008-2013 (%)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Població de 25 a 35 anys	31,0	29,8	49,3	48,6	35,1	36,2
Homes	30,7	28,3	45,4	43,4	33,6	34,6
Dones	31,4	31,6	53,5	53,7	36,6	37,8

Font: Observatori Català de la Joventut

Taula 7

Ingressos mensuals segons edat i sexe. Catalunya. 2008-2013 (euros)

	2008	2009	2010	2011	2012
Població de 16 a 24 anys	1.114,3	1.062,9	1.176,5	1.023,2	945,0
Homes	1.202,8	1.158,8	1.279,0	1.112,0	1.029,8
Dones	1.014,8	966,3	1.078,7	939,6	851,7
Total població	1.948,0	1.987,6	2.037,4	2.041,6	2.036,4

Font: Observatori Català de la Joventut

discurs dels joves que assumeixen la inestabilitat laboral i s'hi adapten sense renunciar als seus projectes; la inestabilitat els convida a activar-se per buscar solucions i noves oportunitats com a camins alternatius entre els quals es contempla la possibilitat de marxar a l'estranger. En aquest sentit, Antonio Santos i

David Muñoz¹³ analitzen el que es coneix com «la fuga de cervells», és a dir, la pèrdua de capital cultural que suposa per un país el fet que els joves més formats marxin a un altre

13 SANTOS i MUÑOZ, «Fuga de cerebros y biografías low cost: nueva etapa en la precarización de la juventud».

Els joves sobrequalificats comparteixen un element que sembla allunyar-los de l'experiència del precariat: perceben la seva situació com un problema a resoldre de manera individual

país per poder treballar en allò que han estudiat. Els autors defensen que aquesta «fuga de cervells», a la qual alguns s'hi refereixen eufemísticament com a «mobilitat laboral», s'ha convertit en una categoria interpretativa clau de la joventut universitària. La incertesa, la solitud i l'individualisme són trets característics d'aquests itineraris de mobilitat que Santos i Muñoz identifiquen amb situacions de risc on s'inicia un projecte sense els recursos ni la informació suficient.

Malgrat que els discursos dels joves sobrequalificats difereixen en actituds i estratègies davant d'una mateixa situació laboral definida en termes de precarietat —temporalitat, subocupació, salaris baixos—, comparteixen un element que sembla allunyar-los de l'experiència del precariat: perceben la seva situació com un problema a resoldre de manera individual. No es consideren fracassats sinó estafats, però conscients de les regles de joc, sembla que busquen solucions individuals a un problema col·lectiu.

Certament, aquest escrit presenta una aproximació absolutament par-

cial al precariat des de l'experiència de la precarietat del col·lectiu de joves sobrequalificats. La diversitat, complexitat i ambigüïtat del fenomen requereix molta més evidència empírica. Tanmateix, les dades presentades intenten plantejar fins a quin punt els potencials membres del precariat il·lustrat, que viuen la contradicció de ser la generació més formada de la seva família i la primera a patir inconsistència d'estatus, estan abocats a la construcció d'una nova consciència de classe. ■

■ Bibliografia

ARENAS, Míriam. «El precariat davant la crisi: reptes i oportunitats». A *Temps d'Educació*, vol. 47, p. 49-68, 2014.

BREMAN, Jan. «A bogus concept». A *New Left Review*, núm. 84 (II), p. 143-152, 2013.

CASTEL, Robert. «La metamorfosis de la sociologia crítica. Entrevista con Robert Castel de Isidro López». A *Revista Minerva*, IV època, núm. 14, 2010.

GENTILE, Alessandro. «Jóvenes titulados superiores en la encrucijada de la crisis». A *Recerca*, núm. 16, p. 35-58, 2015.

SANTOS, Antonio i MUÑOZ, David. «Fuga de cerebros y biografías low cost: nueva etapa en la precarización de la juventud». A *Recerca*, núm. 16, p. 13-33, 2015.

STANDING, Guy. *El precariado: una nueva clase social*. Barcelona: Pasado y Presente, 2011.

STANDING, Guy. «¿Por qué el precariado no es un concepto espurio». A *Sociología del Trabajo*, núm. 82 p. 7-15, 2014.

URBANSKI, Jaroslaw. *Prekariat i nowa walka klas*. Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, 2014.



**TURISME I IDENTITAT
A LES CIUTATS EUROPEES**

**L'AMPLIACIÓ INTERNA
DE LA UNIÓ EUROPEA**

**INTERNACIONALISME
VERSUS
GLOBALISME**

**QUALITAT DEMOCRÀTICA
PER A UN NOU ESTAT**

**DIMENSIÓ,
EFICIÈNCIA I IGUALTAT**
CASOS D'ÈXIT A L'ECONOMIA GLOBAL

XAVIER COLLADA VERNIS
MARTIN GUILLERME
MIGUEL PUIG

**DIMENSIÓ DELS ESTATS
I COMPORTAMENT ECONÒMIC
A LA UNIÓ EUROPEA**

ESTUDIS EUROPEUS

FUNDACIÓ  **JOSEP IRLA**

 **Centre
Mauritz
Coppieters**